

Gróf Zrínyi Miklós emlékhelyei Magyarországon és külföldön

„Ki engemet inditsz ilyen nagy dolgokra!”¹

A lajstromba vétel, esetünkben gróf Zrínyi Miklós emlékhelyeié, többféle módszer szerint történhet. Megvalósítható egyszerű felsorolással, táblázatba helyezve vagy éppen szöveges környezetbe ültetve. Rendezhető a megnevezések alfabetikus sorrendbe állításával, az egyes helyszínek területi alapon történő rendezésével, emlékhelytípusok szerinti besorolással vagy például létesítésük kronológiai sorrendisége szerint. E tanulmányban gróf Zrínyi Miklós életútját követve keressük fel az életében jelentőséggel bíró helyszíneket, azt kutatva, hogy ezeken a helyeken milyen kézzelfogható emlékek őrzik hősrünk emlékeztétét. Az adatgyűjtés a szakirodalom és az internetes adatbázisok felhasználásával történt, elsősorban a Magyar Nemzeti Digitális Archívum, az Arcanum Digitális Tudománytár, a köztérkép.hu és a műemlékem.hu weboldalak anyagainak áttekintésével, felhasználásával. Mindemellett a tanulmányban azokat a helyszíneket igyekszünk bemutatni, amelyek a kulturális örökség védelméről szóló törvényben megfogalmazott nemzeti vagy a történelmi emlékhelyek kritériumainak is megfelelnek, hiszen elsősorban ezek lehetnek alkalmasak arra, hogy méltó megemlékezések helyszínéül szolgáljanak.² Ennek megfelelően főként a köztereken vagy a zárt helyek „szabad ég alatti” külterületein található Zrínyi-emlékhelyeket gyűjtöttük össze megvizsgálva annak a lehetőségét, hogy van-e közöttük olyan helyszín, ami alkalmas lehet arra, hogy megkapja a nemzeti vagy a történelmi emlékhely kitüntető címet.

„O, nagy szívű gyermek, s teli bölcsességgel!”³

A szakirodalom sokáig Ozaly (ma Horvátország, Ozalj) várát jelölte meg gróf Zrínyi Miklós születési helyéül, de a közelmúltban bebizonyosodott,⁴ hogy Csáktornyan (ma Horvátország, Čakovec) látta meg a napvilágot 1620. május 3-án, az egyik legtekintélyesebb – horvát eredetű – magyar nemesi család sarjaként. Felmenői között találjuk a Subics nemzetség tagjait, akik oltalmat nyújtottak IV. Béla magyar királynak a mongol-tatár

¹ Zrínyi Miklós: Obsidio Szigetiana. In Zrínyi Miklós: *Adriai tengernek Syrenaia*. Bécs, Kosmerovi Máté, 1651b. Első ének. 47. versszak.

² 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről 7. § 21., 43.

³ Zrínyi (1651b): i. m. Ötödik ének. 91. versszak.

⁴ Hanák Béla: Genealógiai tévedések a XVI–XVII. századi arisztokrata családoknál. *Matrikula: A Magyar Családtörténet-kutató Egyesület kiadványa*, 3. (2013), 4. 29–33.

invázió idején, ott találjuk a katonaösoket, a törökök rettegett ellenfeleit, akik Hunyadi János oldalán harcoltak, akik a mohácsi csatában adták vérüket, és ott találjuk dédapját, akitől nevét is örökölte, Szigetvár hős kapitányát. Ő szerezte meg 1541-ben Csáktornyt és a hozzá tartozó birtokot. Az itt található ősi várat a Zrínyiek korszerűsítették és családi központként használták. Csáktornya azonban nemcsak születési helye volt gróf Zrínyi Miklósnak, hanem uradalma központja, szeretett otthona, alkotóműhelye, a *Szigeti veszedelem* megírásának színtere, és egyúttal halálának helyszíne is a csáktornyai birtokhoz köthető. Mindezek alapján joggal nevezhetjük Csáktornyt gróf Zrínyi Miklós életének legfontosabb színterének.

Gróf Zrínyi Miklós tiszteletére a legelső köztéri szobrot Csáktornyan emelték. 1901-ben a Muraközben indult a közadakozás, amely kiterjedt az egész országra, és rendkívül eredményesen zárult. 1902-ben elkészültek az emlékmű tervei, amelyet az Országos Képzőművészeti Tanács bíralt el. 1904-re készült el Szász Gyula szobrászművész és Árkay Aladár építész alkotása: a nyolc méter magas, haraszi fehér kőből készült oszlopon kardot és tollat markoló, kiterjesztett szárnyú bronz turulmadár őrzi elszántan gróf Zrínyi Miklós emlékét. A hadvezér alakját – az oszlop központi részeként – egy kőtáblára felerősített dombormű ábrázolja frontálisan. Alatta eredetileg az alábbi feliratok voltak olvashatóak: „Gróf Zrínyi Miklós a költő és hadvezér.” Lejjebb a Zrínyiek családi címerét helyezték el, amely alatt bronzszalagra volt írva: „Ne bánts a magyart!” Az emlékmű hátsó oldalán a *Zrínyiász*ból híres szállóigeje volt olvasható: „Híremet nemcsak keresem pennámmal, hanem rettenetes bajvívó szablyámmal.”

Az avatásra 1904. június 12-én került sor nagyszabású díszceremónia közepette.

„A felavatási ünnepélyen résztvettek a Kisfaludy Társaság, a Petőfi Társaság, a Történelmi Társulat s a megyei irodalmi és művészeti társulatok kiküldöttjei. Eljött továbbá Zalavármegye küldöttsége, élén főispánjával, a Csáktornyai dzsidás-ezred tisztikara, a Dráván-túli horvát Muraköz lelkészei, jegyzői és tanítói kara, Zalaegerszeg és Nagykanizsa városok küldöttsége, Perlak és Csáktornya elöljárósága, hatóságai, egyesületei, társulatai s közönsége, a zágrábi magyarság küldöttsége, Csáktornya és a szomszéd városok tanulóifjúsága és a Muraköz minden egyes községének küldöttsége.”⁵

Az avatóünnepségen a Magyar Tudományos Akadémia küldöttként Wlassics Gyula mondott beszédet. Azzal kezdte, hogy:

„Zrínyi halhatatlan emlékéből áldást, új erőt és biztatást kér a magyar nemzetre. A mai ünnepből részt kíván a nemzet minden fia, aki átérteni és átérezni tudja annak a szent köteléknek erkölcsi hatalmát, mely a múlt nagyjainak emlékét a nemzet jövőndő nagyságához fűzi. Zrínyi nemzetségének, nevének tündöklése beragyogja elménket, felemeli szívünket. Az ő alakja a nemzet kiválasztottjainak ama sorához tartozik, akiknek egyéni érdeme a nemzet összességének érteke. Egyéni dicsősége a nemzeti közművelődés soha el nem múló dicsősége. Azok közül való ő, kiknek emlékezete élő fohász közöttünk. A Zrínyi név történeti erő. Erő, mely időtlen időig újra és újra feltámad minden nemzedék agyában. Érzés, mely áthív minden nemzedéket, mely nagy céloért, nemzeti ideálért küzd. Költészetében, hadi es politikai irataiban a nemzet lelke szólalt meg.

⁵ *Budapesti Napló*, 1904. 6.

Hadvezéri erejében a nemzet veleszületett bátorsága, harci képességei, férfi jellemében a nemzet lovagiassága, őszintesége, nemes felfogása, önbizalma tündököl. Ez emlékoszlop varázsa nyissa fel előttünk eszmeinek és alkotásának világát. Keressük áhítattal és lelkünk egész odaadásával a sarkcsillagot, mely vezette hősünket elmélkedésben, gondolkodásban, költői, írói alkotásban és hadvezéri tettekben. Keressük az aranyfonalat, mely hősünk életét összeköti a nagy célokkal, amelyeknek szolgálatába adta minden erejét. Keressük fejlődésének mozzanatait, melyek a költő, író gondolatvilágát a hadvezér és államférfiú tetteivel oly ritka összhangba olvasztják [...]”⁶

Az emlékművet Margittay József adta át megőrzésre Csáktornya és a Muraköz közösségének, továbbá kegyeletébe ajánlotta azt a horvát testvéreknek. Az emlékmű ma is ott magasodik Csáktornya főterén, de a magyar feliratokat eltüntették róla 1920 után. Ma egy rövid horvát nyelvű bevézés látható rajta, magyarul: „Zrínyi Miklós horvát bán és költő.”

Zágorec-Csuka Judit – napilapok áttekintésének eredményeként – tanulmányában kimutatta, hogy Csáktornyan és az egész Muravidéken már a 19–20. század fordulója körüli évtizedekben erősen jelen volt gróf Zrínyi Miklós kultusza –

„a tudományos jellegű publikációkban: az okmányokban, okiratokban, helytörténeti cikkekben, történeti vizsgálati jellegű folytatásos sorozatokban leírt tényeket, de a Zrínyi-emlékoszlopot, a Zrínyi-sírokat leíró cikkeknek és könyvismertetéseknek is kultuszt teremtő értékük van. A kultusz jelei megtalálhatók a néphagyománnyal kapcsolatos közlésekben: az emberek tudatában élő naiv történetekben, a kultikus helyek és tárgyak leírásában. A dombok, a hegyek, a földrajzi elnevezések és helynevek közlésében, de a névhasználatban is feltűnik a Zrínyi-név.”⁷

Tüskés Anna tanulmányai⁸ arra mutatnak rá, hogy az 1960-as és 1990-es évek között újabb reneszánszát élte a főként köztéri szobrokban és domborművekben megnyilvánuló Zrínyi-tisztelet. Erről a Képző- és Iparművészeti Lektorátus Irat- és Fényképtárában fennmaradt dokumentációk tanúskodnak.

„Tanulj, fiam, túlem isteni félelmet, Tanulj fáradságot s kemény vitézséget...”⁹

Gróf Zrínyi Miklós és öccse, gróf Zrínyi Péter hamar elveszítették édesanyjukat, majd 1626-ban apjuk halálával teljes árvaságra jutottak. A Zrínyi-testvérek ekkor öt fő gyámsága alá kerültek. Közülük gróf Batthyány Ferenc és főként felesége, Batthyányne Lobkowitz-Poppel Éva vállalt nagyobb részt a nevelésükből németújvári (ma: Ausztria, Güssing) birtokukon.

⁶ *Budapesti Napló*, 1904. 6.

⁷ Zágorec-Csuka Judit: *A Zrínyiek nyomában*. Pilisvörösvár, Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, 2003. 14.

⁸ Tüskés Anna: Költő és hadvezér bronzban és kőben. Zrínyi Miklós alakja a XX. századi szobrászatban. *Élet és Tudomány*, 70. (2015), 3. 70–73.; Tüskés Anna: Zrínyi Miklós alakja a 20. századi magyarországi festészetben és szobrászatban. In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 153–170.

⁹ Zrínyi (1651b): i. m. Negyedik ének. 36. versszak.

„Batthyányiné háza, amelyben sűrűn megfordulnak, az apai otthon színes és harcias környezete után egy másik, még színesebb, de egészen másnemű bensőséges, meleg, lelkiies otthont ad az árváknak. Itt érzik meg az anyai szív nevelő melegét, itt támad sejtelmük a házias és mégis nagyszabású, szellemileg sokigényű és mégis foghatóan gyakorlatias élet sokoldalúságáról.”¹⁰

Gróf Zrínyi Miklóst nagyszombati (ma: Szlovákia, Trnava) otthonában a korosodó Pázmány Péter bíboros is gondjaiba vette.

„Zrínyi sűrűn megfordul a nagy primás udvarában, sőt nagyszombati diákoskodása alatt közvetlen környezetében él. Ilyen hatalmas egyéniséggel való érintkezés a nyíltlelkű és nagyfogékonyságú gyermekre nem lehetett a legnagyobb hatás nélkül... Fejedelmi asztalánál a kis Zrínyi a legelső egyházi és világi nagyok között ül, beszélgetéseikben a kor történelmét mozgó kérdésekkel ismerkedik meg, vitatkozásaikban korán élesedik zsenge elméje, látóköre páratlan tágasságot vesz. Senki sincs e században, aki ilyen előkelő és gyakorlati politikai iskolát látogatott volna, aki előtt ilyen fiatalon ilyen széles szemhatár nyílt volna meg.”¹¹

Zrínyi ezenkívül Grácban (ma: Ausztria, Graz) végezte tanulmányait a neves jezsuita kollégiumban, ahol az osztrák főnemességen kívül számos magyar nemes gyermeke is tanult. Továbbá a legtöbb magyar főúrhoz hasonlóan Zrínyi is tanult Bécsben. Két évet töltött a császárvárosban, majd tizenhat évesen Senkivicsy Mátyás esztergomi kanonok kíséretében itáliai zarándok-, egyúttal tanulmányútra indult. Rómában VIII. Orbán pápa kegyesen fogadta az ifjú Zrínyit. 1637-ben hazatért Csáktornyára, és öccsével együtt átvették örökségüket.

Gróf Zrínyi Miklós tanulmányai helyszínein nem találhatók személyével kapcsolatos emlékjelek. Bécs pedig több szempontból is fontos szerepet töltött be gróf Zrínyi Miklós életében. Itt kötött házasságot Löbl Mária Zsófiával, itt született meg gyermeke, Ádám, és itt adták ki először a *Szigeti veszedelem* című művét is. Nem találtam adatot arra vonatkozóan sem, hogy Zágrábban mint horvát bánnak, vagy Pozsonyban mint a rendi magyar országgyűlés rendszeres résztvevőjének emlékmű őrizzék emlékét. A Magyar Országgyűlésnek jelenleg helyet adó budapesti Országház épületén azonban egész alakos szobra áll. Ez az alkotás 1905-ben készült el, és ez volt az első szobor, ami gróf Zrínyi Miklóst formázta meg. Kiss György szobrászművész műve az Országház keleti homlokzatán, baldachinos szoborkonzolon díszleg 10,5 méter magasságban. Gróf Zrínyi Miklós alakja fegyverrel és páncélban jelenik meg II. Rákóczi Ferenc dédapja szobrának közelségében. Nem különálló emlékhelye ez tehát Zrínyinek, de alakja méltó helyet kapott a Parlament külső falain, ahol a magyar történelem nagy alakjai lettek megörökítve.

¹⁰ Sík Sándor: *Zrínyi Miklós*. Budapest, Franklin-Társulat, 1940. 8.

¹¹ Sík (1940): i. m. 9.

**„Fiam, annak szolgálj és járj azon uton, Kit fia Istennek rendelt
ez világon...”¹²**

Zrínyi még hazatérése évében megkezdte a törökök elleni határszéli csatározásait. III. Ferdinánd király szolgálatában védte az országot a török támadásoktól, részt vett a harmincéves háborúban, és harcolt I. Rákóczi György protestáns hadai ellen. Sopronban emléktábla őrzi annak emlékét, hogy amikor gróf Zrínyi Miklós 1644-ben hadseregével átvonult a városon, az egykori Fehér Ló fogadóban szállt meg. A Várkerület 55. szám alatti ház falán a táblán olvasható szöveg:

„Ebben a »Fehérló« szállóban fogadta és vendégelte meg 1644. évi aug. 22.-én Steiner Jakab polgármester és a soproni városi tanács gróf Zrínyi Miklóst, a költőt és hadvezért, aki akkor 800 főnyi hadával vonult át a városon.”

Igaz, az nem várható el, hogy minden egyes helyszínen, ahol csak Zrínyi megfordult, emlékművek hirdessék egykori jelenlétét, a magyarországi Zrínyi-kultusz azonban néha mégis erről tesz tanúságot. Jó példa lehet erre a zalaszentgróti Batthyány-kastélyon 1987-ben elhelyezett emléktábla, amelynek felirata: „E kastély 1787-ben a szentgróti vár alapfalaira épült. Itt találkozott 1651. augusztus 26-án Zrínyi Miklós és Batthyány Ádám.”

Zrínyi hűséges és eredményes szolgálataiért több tisztséget kapott, többek között Zala vármegye főispánja lett. Zalai főispánsága emlékét két szobor is őrzi az egykori Zala vármegye székhelyén, Zalaegerszegen. A Zrínyi Miklós Gimnázium előkertjében áll az 1972-ben felavatott, vörös márványból készült mellszobra, Szabolcs Péter alkotása. Ezenkívül a Polgármesteri Hivatal előtt is fellelhető emlékhelye, ahol emlékét lovas bronzszobra dicsőíti. Az emlékmű elkészítésére a Zalaegerszegi Városi Tanács írt ki pályázatot 1985-ben abból az okból, hogy Egerszeg vára volt Zala megye török elleni harcainak központja, ott székelt a hadi irányítás, és ott tartották a legtöbb megyegyűlést, amelyen Zrínyi is gyakran részt vett. Végül a beadott hetvennégy pályaműből Tóth Béla szobrász és Vadász György építész közös tervei valósultak meg 1989-ben. Magas, hengeres köposztamensen áll „a lovasszobor, melynek elhelyezéséről sokat vitatkoztak a városban, különlegessége, csupán a ló két hátsó lába támasztja alá, így olyan könnyed benyomást kelt, mintha mindjárt elrugaszkodna a földtől”.¹³ A szobor megformálása a 17. századi, Zrínyit ábrázoló közismert metszetet idézi. A posztamensen elől, felül bronzbetűkből felirat: „Gróf Zrínyi Miklós Zala vármegye főispánja költő-hadvezér.”

Gróf Zrínyi Miklós kultusza a 20. században aranykorát élte. Számos olyan helyen kapott emlékművet, amelyhez ő maga nem kötődött, de különböző okok miatt tisztelet alakult ki emléke előtt. Oktatási és egyéb kulturális intézmények, katonai objektumok és alakulatok vették fel a nevét, amelyek működési helyszínükön, központi épületeiben emlékhelyet alakítottak ki a tiszteletére. E tanulmánynak nem célja a zárt épületekben létesített Zrínyi-emlékhelyeket ismertetni, de – az előző mondat vonatkozásában – két

¹² Zrínyi (1651b): i. m. Ötödik ének. 82. versszak.

¹³ *Dunántúli Napló*, 46. (1989. november 19.), 12.

példát megemlítünk: 1998 óta Székesfehérváron található az 1989-ben Pécssett felavatott mellszobor, amelyet a Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság épületében helyeztek el. 2004-ben pedig a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (ma: Nemzeti Közszoalgalati Egyetem) Üllői úti bázisán avattak mellszobrot.

A köztereken vagy a zárt helyek „szabad ég alatti” külterületén található budapesti Zrínyi-emplékművek közül méltó helyet kapott gróf Zrínyi Miklós ülő alakját ábrázoló szobra a budai várban található HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum díszudvarán. Horvay János szobrászművész 1943-ra elkészült alkotását eredetileg a Halászbástya elé tervezték. Ekkor azonban a Bocskai István Hadapródiskola hűvösvölgyi épületében helyezték el, amelynek felszámolása után, 2008-ban mégiscsak a budai várba került.¹⁴ A Honvédelmi Minisztérium megrendelésére 1952-ben avatták fel gróf Zrínyi Miklós bronzból készült mellszobrát – Petőfi Sándoréval együtt – az akkori Magyar Néphadsereg Színháza (ma: Vígszínház) előtt. Az alkotás egy 192 cm magas kőtalapzaton helyezkedik el, felirata „Zrínyi”. Gróf Zrínyi Miklós hadtudós talán legméltóbb fővárosi emlékhelyének nevezhető a Nemzeti Közszoalgalati Egyetem róla elnevezett campusának (Zrínyi Miklós Laktanya és Egyetemi Campus, korábban önálló felsőoktatási intézményként több nevet viselt, a legutóbbi két elnevezése: Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem) parkja. Itt található ugyanis Barba Péter 1956-os alkotásának 2012-ben bronzba öntött mása. Felirata „Zrínyi”. Alatta bronz táblán: „Azé a hadi győzelem, akinél a nagyobb hadi mesterség... Zrínyi Miklós.” Emellett 2000 óta dr. Berek Miklós ezredes, szobrász fába faragott Zrínyi-szobra is a campus parkját díszíti.

Budapest mellett számos másik település is büszkélkedhet a hadtudós tiszteletére kialakított Zrínyi-emplékhellyel. Gróf Zrínyi Miklós mellszobrát, Farkas Tibor művét, 1960-ban avatták fel Külsővát településen. A betontalapzaton álló alumíniumöntvény mellszobor felirata „Zrínyi Miklós a költő és hadvezér”. Zrínyi 1663. szeptember 17-én ezen a helyen tartott hadiszemlét, és itt kiáltották ki a jelen lévő 8500 fős haderők főparancsnokává.¹⁵ Ennek emlékére állították Vaton a mellszobrot. A költő-hadvezér Zrínyi alakját – Balassi Bálint, Csokonai Vitéz Mihály és Petőfi Sándor társaságában – örökíti meg a derecskei Művelődési Ház homlokzatán lévő dombormű. Balczó Edit keramikusművész alkotásai 1970 óta ékesítik a kulturális intézmény falát. Hódmezővásárhelyen 1977-ben helyezték el a Zrínyi utca és a Kossuth tér sarkán lévő épület falára Gera Katalin 50 × 40 cm-es bronz domborművét, amely gróf Zrínyi Miklóst ábrázolja. A portré mintájául Elias Widemann 1652-es rézmetszete szolgált. Nagykanizsán 1990-ben helyezték el gróf Zrínyi Miklós márványból készült mellszobrát a Zrínyi Miklós Általános Iskola épületének homlokzatán, a főbejárat felett. A carrarai márványból készült mű Rétfalvi Sándor alkotása. A szobrot márványkeret veszi körül, amely felett a Zrínyi család márványból kifaragott címere látható. Avatására Kanizsa várának török uralom alóli felszabadítása 300. évfordulója alkalmából 1990. április 12-én került sor. 2008-ban a balatonkenesei

¹⁴ Hausner Gábor: A „magyar narancs” és a Hadtörténeti Zrínyi-szobra. *Hadtörténelmi Közlemények*, 123. (2010), klsz. Csákváry Ferenc tiszteletére, 37–42.

¹⁵ Pálffy Géza: A Zrínyi-kutatás egyik megoldatlan kérdéséről. Zrínyi Miklós hadimustrája a Vas megyei Vát mellett 1663. szeptember 17-én. *Történelmi Szemle*, 49. (2007), 2. 263–288.

Honvéd Üdülő kertjében a szigetvári hős és dédunokája, a hadtudós gróf Zrínyi Miklós is mellszobrot kapott. Dr. Berek Miklós posztamensen álló bronzalkotása alatt a következő felirat olvasható: „Zrínyi Miklós a költő és hadvezér.” Zalaszentgyörgyön a vasúti megálló melletti Testvértelepülés Parkban márványposztamensen helyezték el Túri Török Tibor 2017-ben átadott művét, gróf Zrínyi Miklós kerámia mellsobrát, Csány László és Deák Ferenc megörökített képmásai mellett.

„Fegyvert, s vitézt éneklek, török hatalmát Ki meg merete várni, Szulimán haragját”¹⁶

Gróf Zrínyi Miklós költői zsenialitásának legfőbb bizonyítéka élete egyik főműve, a *Szigeti veszedelem* című hősköltemény. Az 1651-ben kiadott barokk eposz Szigetvár 1566-os törökök általi ostromának és a költő dédapjának, a várvédő gróf Zrínyi Miklós kapitánynak és vitézeinek hőstettét örökíti meg. Szigetvár elsősorban a várvédő Zrínyi emlékhelyeként él a köztudatban, azonban a helyszín nevének öregbítéséhez dédunokája is legalább olyan jelentősen hozzájárult, mint Gárdonyi Géza az egri vár hírének növeléséhez. A város tehát a költő Zrínyi emlékhelyének is tekinthető. Ezt megerősíti az a tény, hogy tiszteletére két nagyobb emlékművet is állítottak Szigetváron. A Deák téri parkban található gróf Zrínyi Miklós egész alakos, álló szobra, amelyet Horvay János tervezett, és Derzsy Gergely faragott. Az alkotást a hadtudós halálának 300. évfordulóján avatták fel, 1964-ben.

A kórház előtti téren avatták fel gróf Zrínyi Miklós másik szobrát Szigetváron 1989-ben. Makrisz Agamemnon alkotásán az „Adriai tengernek syrenáia gróf Zrínyi Miklós” felirat olvasható. A posztamensen található Zrínyi domborműve, és fölötte a törökökre bátran kirontó hős Zrínyire utaló, a tenger habjaiból a szörnyekre támadó szirén szobra látható.

„A szigetvári emlékszobor halfarkú fiatal nőalakot ábrázol kivont karddal, konkrét utalással az *Adriai tengernek syrenaia* c. 1651-ben Bécsben kiadott kötet címére és címlapképére egyaránt. Azon ugyanis a haragos vizén hányódó, dagadóvítorlás könnyű bárkán a szirének bűvöselveszejtő énekével Odysseusként mit sem törődő költő páncélos alakja látható, elől a két »fele asszony-fele hal« lénnel.”¹⁷

A posztamens hátoldalán a *Szigeti veszedelem* V. énekéből származó, eredeti ortográfia szerinti idézet olvasható: „Nem is udot / lenul virágot / Szaggatni, / Nem dichere- / tes néked / halált kívánni / Tarch meg fiam / magadat na / gyobb -fzukségre, / S-fze-gény rom- / lot hazámnak / iob udejére.”

¹⁶ Zrínyi (1651b): i. m. Első ének. 2. versszak.

¹⁷ Romváry Ferenc: A szigetvári sellő. *Örökség. A Baranya Megyei Múzeumok Kiadványa*, 1989. ősz – 1990. tavasz. 68–69.

**„Azt tudnád, hogy Márs jár, mikor látod őtet,
Sokszor szemeivel törököt kergetett”¹⁸**

Gróf Zrínyi Miklós 1661-ben Kanizsával szemben, a Dráva és Mura szigetén felépíttette Zerinvárat, más néven Új-Zrint vagy Zrínyi-Újvárat. Naponta ezer földműves építette az erődítményt a bán vezetésével. Haus Hoffman 1664-ből származó nürnbergi rézkarca nyomán Új Zrínius a Mura jobb partjára épült, szembe Novigraddal, amelyhez közvetlenül híddal csatlakozott. A kőből épült erődítménynek négyszögletű alaprajza volt. Mellé kanálist is ástak, amelyben víz folyt. Az erődítményen belül harminc ház épült. Új Zrínius verhetetlenségéről vált híressé Horvátország határszélén és Európa-szer-
te.¹⁹ Zrínyi az erődítménnyel elsősorban Muraköz védelmét akarta megerősíteni, illetve az új támaszpontból tervezte megindítani Kanizsa visszafoglalását és más hadjáratokat is a törökök uralta területre. Zrínyi-Újvár a török portyázásokat is megakadályozta, innen figyelemmel tudták kísérni a török hadmozdulatokat, és azokra gyors ellenintézkedésekkel tudtak reagálni. Zrínyi-Újvár geostratégiai – hadászati, politikai, kereskedelmi – szemszögből kulcsfontosságú helyen épült.

1663-ban I. Lipót király Zrínyit nevezte ki a Bécs felé irányuló török offenzíva fel-tartóztatásáért felelős haderő főparancsnokává. Zrínyi eredményesen harcolt az oszmán hadak ellen, látványos sikereket ért el. 1664 első hónapjaiban téli hadjáratot vezetett az Oszmán Birodalom ellen. Húszezer fős seregével 240 km-re hatolt be az ellenséges területre, felégette a török utánpótlást szolgáló eszéki Dráva-hidat, igyekezett előkészíteni a következő hadjáratot. Sikerére Európa-szer-
te felfigyeltek, ekkor nevezték el „Magyar Marsnak”.

Kanizsa sikertelen – Zrínyi-Újvárból kiinduló – ostromát követően Köprülü Ahmed oszmán nagyvezír ellentámadásának, az 1664-es nagy hadjáratának egyik fő célpontjává Zrínyi legfontosabb támaszpontját, Zrínyi-Újvárat jelölte ki. A török hadsereg arány-talanul nagy túlerőben volt a védőkkel szemben, a császári haderő pedig nem sietett Zrínyi-Újvár felmentésére. Végül az ostromlók a földdel tették egyenlővé a palánkvárat, majd a vasvári béke szövegébe belefoglalták, hogy nem lehet azt újjáépíteni. Az erő-dítmény jelentőségéről, történetéről és kutatásáról a közelmúltban is több szakirodalmi munka jelent meg.²⁰ 2001-ben a Mura és a Dráva összefolyása közelében fekvő Alsó-domboru (Donja Dubrava) faluban Zrínyi-Újvár erődjének építése emlékére létesült egy Zrínyi-emlékmű. A Zrínyi-kultuszt ápoló csáktornyai Sárkány Lovagrend állíttatott itt egy fekete obeliszket.

A közelmúltban a Nemzeti Közszerológati Egyetem irányításával végzett, elsősorban Padányi József és Négyesi Lajos nevéhez köthető hadtörténeti, hadirégészeti kutatások rendkívül eredményesnek bizonyultak. A kutatók – a hagyományos történeti módszerek mellett – vizsgálják Zrínyi-Újvárat a levegőből, úgynevezett LIDAR légi lézerszen-szeléssel, és kutatják a várat a talajon és a föld alatt fémkereső és egyéb műszerekkel

¹⁸ Zrínyi (1651b): i. m. Ötödik ének. 46. versszak.

¹⁹ Zágorec-Csuka (2003): i. m. 22–23.

²⁰ Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Zrínyi-Újvár emlékezete*. Budapest, Argumentum, 2012.

egyaránt.²¹ Az elmúlt években egyértelműen azonosították Zrínyi-Újvár helyét: az a mai Belezna és Őrtilos között helyezkedett el, a Mura bal partján, a mai határ magyar oldalán. Mindez lehetővé tette azt is, hogy a helyszín Gróf Zrínyi Miklós emlékhelyévé váljon. A helyszínen emlékkő és egy kis méretű fából faragott dombormű, továbbá emléktábla is jelzi az egykori erődtérny helyét. Ez utóbbi egy kőhalmon kapott helyet, felirata:

„Szép és dicsőséges dolog a hazáért meghalni. még szebb a hazáért élni. (Zrínyi: *Az török áfium ellen való orvosság*) A költő és hadvezér gróf Zrínyi Miklós horvát bán születésének 383. évfordulója alkalmából állította (ugyanaz horvát nyelven is – T. Zs.) Belezna, Őrtilos és Murakeresztúr Önkormányzata, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, MH 101. »Szigetvári« Zrínyi Miklós Vegyes Tüzérdandár.”

A közelmúltbeli régészeti kutatásoknak köszönhetően Zrínyi-Újvár egykori kútját is sikerült eredményesen feltárni.²² Ennek helyén avattak 2020-ban díszkutat.

„A munkálatokat a Nemzeti Kulturális Alap és az EMMI (Emberi Erőforrások Minisztériuma) támogatta. Az anyagi források elnyerésében Cseresnyés Péter államtitkár is segített, valamint a környékbeli települések, továbbá Nagykanizsa és Zalaegerszeg polgármesterei szintén pénzeszközökkel járultak hozzá a rekonstrukcióhoz. A tervező ingyen dolgozott, a Zalaerdő Zrt. a beruházáshoz szükséges tölggya anyagot biztosította, sokan pedig társadalmi munkájukkal segítették a rekonstrukciót.”²³

„Láttad-é az halált az falon leirva, Mely rettenetesül kaszáját hordozza?”²⁴

1664. november 18-án gróf Zrínyi Miklós – mindössze negyvennégy évesen – életét veszti vadászbalesetben csáktornyai birtokán, a kursaneci erdőben. Halála helyszínén, a Dráva közelében egy tisztáson 1724-ben emlékoszlopot állítottak tiszteletére. Az emlékművet Pignatelli Anna grófné, Csáktornya urának, Althan Mihálynak a felesége emeltette.²⁵ Latin nyelvű felirata így kezdődik: „1664. 18. novemb. Epitaphium Comitis Nicolai

²¹ Négyesi Lajos – Padányi József: Zrínyi-Újvár a hadszíntérkutatás tükrében. In Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Zrínyi-Újvár emlékezete*. Budapest, Argumentum, 2012. 71–94.; Négyesi Lajos: Zrínyi-Újvár a helyszíni kutatások tükrében. In Varga Szabolcs (szerk.): *„Hír a dicső tettek ragyogása”: Tanulmányok a Zrínyi család és Szigetvár történetéből*. Szigetvár, Szigetvári Várbaráti Kör, 2012. 147–165.; Négyesi Lajos – Padányi József: Zrínyi-Újvár kutatása a terepen. In Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *A Zrínyiek és a honvédelem*. Budapest, Nemzeti Közszerződési Egyetem, 2014. 39–60.; Padányi József – Négyesi Lajos – Nagy László: A Zrínyi-árok azonosítása. Egy 1662-ben épített műszaki zárelem. In Varga Máté – Szentpéteri József (szerk.): *Két világ határán*. Kaposvár, Rippl-Rónai Megyei Hatókörű Városi Múzeum, 2018. 241–253.

²² Költő László – Vándor László – Varga Máté: Őrtilos – Zrínyi-Újvár régészeti feltárása (2016–2017). *A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei*, (2018), 5. 195–202.

²³ Méltó módon ápolják Zrínyi Miklós emlékét Őrtiloson. *ZAOL*, 2020. június 11.

²⁴ Zrínyi (1651b): i. m. Tizenharmadik ének. 103. versszak.

²⁵ Laczházi Gyula – Kiss Farkas Gábor: A kursaneci Zrínyi-emlékoszlop. *Irodalomismeret*, 12. (2002), 1–2. 177–178.

a ZRINIO.” (Zrínyi Miklós gróf epitáfiuma.) Ez alatt a latin nyelvű verses szöveg magyarul így hangzik:

„Itt halt meg a győzhetetlen Zrínyi, megölte a vadkan, vaddisznó prédája lett, bár inkább ellenség keze által kellett volna elesnie. A győztest, aki annyi ezer vad ellenséget elpusztított kardjával, vadállat győzte le. Itt fejezte be művét és élete gyötrelmeit, a szerencsétlen hazára szenvedések zúdultak. Az égből nézi szenvedésünket, romlásunk siratja meggyilkolását. Jó szerencse, semmi más őrizte meg a hadakozásban, elragadta a fátum, a rossz sors, semmi más. Mennyire közeli a végzet az emberi dolgokban, mindenki láthatja ebben a tükörben.”

A Dráva áradásai miatt az emlékmű veszélyeztetetté vált, ezért 1930-ban áthelyezték a varasdi múzeumba, majd a csáktornyai vár udvarába került, ami ma a Muraközi Múzeumnak ad helyet. 1994-ben Felsőzrinyifalva (ma: Gornji Kuršanec, Horvátország) központi parkjában az emlékoszlop másolatát állították fel, amely által egy újabb Zrínyi-emlékhelyet alakítottak ki.

**„Az vadász elnyugszik,
Ha az nap lemégyen...”²⁶**

Gróf Zrínyi Miklóst 1664. december 21-én helyezték végső nyugalomra őseinek sírboltjában, a szentilonai pálos rendi kolostor kápolnájában.

Csáktornyától Lendva irányába haladva mindössze három kilométerre található Szent-ilona (ma: Šenkovec, Horvátország) település. A pálos kolostort és gótikus kápolnát Lackfi István – László fiával és Dénes testvérével – alapította 1376-ban. A birtok 1546-ban került a Zrínyi család birtokába. Ekkor a kolostort Szent Ilona tiszteletére újrászenteltették. Gróf Zrínyi Miklós 1559 és 1561 között építtette fel a kápolna melletti kriptáját, ahová elsőként 1561-ben elhunyt feleségét, Frangepán Katalint temetik el. 1566-ban itt helyezik el a szigetvári hős levágott és bebalzsamozott fejét díszes urnában. Sírkövét vörös veronai márványból faragták. Fiát, az 1603-ban elhunyt Györgyöt protestáns hite ellenére szintén a családi sírboltban temették el, akárcsak az ő fiát, Györgyöt, a költő édesapját 1626-ban. A családi sírboltot az ő szintén György nevet viselő fia, a költő édesapja alakíttatta át, bővítette ki, majd 1626-ban bekövetkezett halálát követően őt is itt helyezték végső nyugalomra. A hadtudós Zrínyi Miklós tehát a család negyedik generációjának tagja az itt eltemetettek közül. Vörösréz szarkofágba temették el két gyermeke és első felesége mellé. Fia, gróf Zrínyi Ádám ezer forintot adományozott a szentilonai kolostornak, hogy édesapja lelki üdvéért hetente szentmisét mondjanak. A kolostort 1695-ben tűzvész, 1738-ban földrengés sújtotta. 1786 után – a pálos rend felszámolásával – pedig a kolostor gazdátlanná vált, és a romosodó épület köveit végül széthordták. Az egykori kolostor falai nehezen rekonstruálhatók, mert a területén napjainkban családi házak állnak. Az utóbbi évtizedek kutatásai során azonban megtalálták

²⁶ Zrínyi Miklós: *Fantasia poetica*. In Zrínyi Miklós: *Adriai tengernek Syrenaia*. Bécs, Kosmerovi Máté, 1651a. 1. versszak.

a Zrínyi család hatszögletű sírboltjának maradványait, amelyek a mai kápolnától különállóan cseréptetővel védett kis építmény alatt láthatók. A szigetvári hős vörösmárvány síremléke is előkerült, azt a barokk stílusban megújított kolostor falába építették be.²⁷ Gróf Zrínyi Miklós földi maradványai egyelőre még nem kerültek elő, de a szentilonai egykori kolostor kriptája jelenleg is a hadtudós jelképes sírhelyének tekinthető, amely lehetőséget biztosít arra, hogy bárki lerója kegyeletét.

**„Egész angyali kar szép musikát kezdett,
És nékem meghagyák, szómnak tegyek véget”²⁸**

A magyar nemzet történetében jelentős szerepet betöltő személyek sírjait a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság védetté nyilváníthatja az adott sírhelyek nemzeti sírkert részévé való nyilvánításával.²⁹ A Zrínyi család egykori, ma szimbolikusan mondható sírhelye azonban nem lehet a nemzeti sírkert része, mert a védettség csak a Magyarország területén lévő nyughelyeknek adományozható, a tárgyalt sírhely viszont Horvátország része. Nincs védett sírja a hősi halált halt gróf Zrínyi Miklósnak sem, de az emlékhelynek tekinthető Szigetvár vára egy még jelentősebbnek mondható cím birtokosa, ugyanis a magyar Országgyűlés 2016-ban nemzeti emlékhellyé nyilvánította az önfeláldozást szimbolizáló helyszínt. Dédunokája életművével szintén méltóvá tehet egy hozzá köthető, az ország történetében meghatározó jelentőségű helyszínt, hogy azt a nemzeti vagy a történelmi emlékhelyek közé sorolják. Gróf Zrínyi Miklós emlékhelyeinek összegyűjtése, ismertetése és lajstromba vétele (lásd függelék) után megállapítható, hogy a hadtudós életében legfontosabb szerepet játszó helyszínek – születésének, fő művei alkotásának, katonai győzelmeinek, halálának helye – a mai országhatárokon kívül esnek, ami a nemzeti és a történelmi emlékhellyé nyilvánítás esetében szintén kizáró ok. A szentilonai sírhely nem lehet a nemzeti sírkert része, Csáktornya pedig nem lehet a nemzeti vagy a történelmi emlékhely cím birtokosa. A legújabb hadtörténeti és hadirégészeti kutatások azonban rávilágítottak arra, hogy Zrínyi-Újvár valójában szintén egy nagyon fontos helyszín volt gróf Zrínyi Miklós életében, és igen jelentős küldetést tölthetett volna be a magyar nemzet és az egész keresztény Európa létében. Az erődítmény – rövid megeléje ellenére is – igen komoly stratégiai, hadászati jelentőséggel bírt, romjai pedig ma is olyan üzeneteket hordoznak magukban, amelyek a nemzeti öntudatot és a hazaszeretetet erősítik.³⁰ A helyszín azonban nem volt olyan mértékben hatással a magyar nemzetre, ami elvárás a nemzeti emlékhelyek esetében. A helyszínről az is bebizonyosodott, hogy

²⁷ Udvarhelyi Nándor: A Zrínyi család muraközi emlékhelyei. *Honismeret*, 43. (2015), 5. 38–41.

²⁸ Zrínyi (1651b): i. m. Tizenötödik ének. 108. versszak.

²⁹ 1999. évi XLIII. törvény 3. § e) pont.

³⁰ Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Zrínyi-Újvár emlékezete*. Budapest, Argumentum, 2012; Hausner Gábor – Négyesi Lajos – Padányi József: *Novi Zrin u svjetlu izvora i istrazivanja terena*. In Bene Sándor – Zoran Ladič – Hausner Gábor (szerk.): *Susreti dviju kultura: Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti*. Zagreb, Matica Hrvatska, 2012. 189–218.; Hausner Gábor – Németh András (szerk.): *Zrínyi-Újvár. Egy 17. századi védelmi rendszer a hódoltság határán*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.

kiválóan alkalmas méltó megemlékezések lebonyolítására, ezt a Zrínyi Miklós Emlékév során ott megtartott ünnepség is bizonyítja.

Mindent egybevetve jelen tanulmány alapján megállapítható, hogy Magyarország országhatárain belül és azokon túl is több olyan gróf Zrínyi Miklós hadtudós, hadvezér, költő személyéhez köthető emlékhely létezik, ahol méltó módon lehet megemlékezni róla. Közülük Zrínyi-Újvár romjai és környezete esetében pedig annak a lehetősége is felmerült, hogy a helyszín megkapja a történelmi emlékhely kitüntető címet, ami végül 2021 májusában be is következett, a vár egykori területe bekerült Magyarország történelmi emlékhelyeinek sorába.³¹

Függelék: Gróf Zrínyi Miklós (1620–1644) emlékhelyei

Helyszín	Emlékmű típusa	Létesítés ideje
1 Csáktornya (Horvátország, Čakovec), vár	emlékoszlop	1724
2 Csáktornya (Horvátország, Čakovec), főtér	szoborkompozíció	1904
3 Budapest, Országház	egész alakos szobor	1905
4 Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum díszudvara	egész alakos szobor	1943
5 Budapest, Vigszínház előtti park	mellszobor	1952
6 Külsővat	mellszobor	1960
7 Szigetvár, Deák téri park	egész alakos szobor	1964
8 Derecske, Művelődési Ház	dombormű	1970
9 Zalaegerszeg, Zrínyi Miklós Gimnázium kertje	mellszobor	1972
10 Hódmezővásárhely, a Zrínyi utca és a Kossuth tér sarkán lévő épület	dombormű	1977
11 Zalaszentgrót, Batthyány-kastély	emléktábla	1987
12 Zalaegerszeg, Polgármesteri Hivatal előtti tér	lovak szobor	1989
13 Szigetvár, kórház előtti tér	szoborkompozíció	1989
14 Nagykanizsa, Zrínyi Miklós Általános Iskola épülete	mellszobor	1990
15 Felsőzrinyifalva (ma: Gornji Kuršanec, Horvátország)	emlékoszlop	1994
16 Budapest, Nemzeti Községi Egyetem, Zrínyi Miklós Laktanya és Egyetemi Campus díszudvara	faszobor	2000
17 Zrínyi-Újvár romja, Belezna és Örtilos között	emléktábla	2003
18 Balatonakarattya, MH Rekreációs, Kiképzési és Konferencia Központ	mellszobor	2008

³¹ Révész Béla: Történelmi emlékhely lesz Zrínyi-Újvár. *Honvedelem.hu*, 2021. május 5. Az ezt megörökítő emlékoszlop felállítására a tervek szerint 2022 márciusában kerül sor.

Helyszín	Emlékmű típusa	Létesítés ideje
19 Zalaszentgyörgy, Testvértelepülés Park	mellszobor	2017
20 Zrínyi-Újvár romja, Belezna és Őrtilos között	díszkút	2020
21 Budapest, Nemzeti Közszerológái Egyetem, Zrínyi Miklós Laktanya és Egyetemi Campus díszudvara	mellszobor	1956/2012
22 Sopron, az egykori Fehér Ló fogadó épülete	emléktábla	
23 Zrínyi-Újvár romja, Belezna és Őrtilos között	fa dombormű	
24 Szentilona (ma: Šenkovec, Horvátország), egykori pálos kolostor kriptája	kriptaépület	

Felhasznált irodalom

1999. évi XLIII. törvény a temetőkről és a temetkezésről
2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről
- Budapesti Napló* (1904): 1904. június 13.
- Dunántúli Napló* (1989): 1989. november 19.
- Hanák Béla: Genealógiai tévedések a XVI–XVII. századi arisztokrata családoknál. *Matrikula: A Magyar Családtörténet-kutató Egyesület kiadványa*, 3. (2013), 4. 15–33.
- Hausner Gábor: A „magyar narancs” és a Hadtörténeti Zrínyi-szobra. *Hadtörténelmi Közlemények*, 123. (2010), klsz. Csákváry Ferenc tiszteletére. 37–42.
- Hausner Gábor – Négyesi Lajos – Padányi József: Novi Zrin u svjetlu izvora i istrazivanja terena. In Bene Sándor – Zoran Ladič – Hausner Gábor (szerk.): *Susreti dviju kultura: Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti*. Zagreb, Matica Hrvatska, 2012. 189–218.
- Hausner Gábor – Németh András (szerk.): *Zrínyi-Újvár. Egy 17. századi védelmi rendszer a hódoltság határán*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.
- Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Zrínyi-Újvár emlékezete*. Budapest, Argumentum, 2012.
- Költő László – Vándor László – Varga Máté: Őrtilos – Zrínyi-Újvár régészeti feltárása (2016–2017). *A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei*, (2018), 5. 195–202. Online: <https://doi.org/10.26080/krrmkozl.2018.5.195>
- Laczházi Gyula – Kiss Farkas Gábor: A kursaneci Zrínyi-emlékoszlop. *Irodalomismeret*, 12. (2002), 1–2. 177–178.
- Méltó módon ápolják Zrínyi Miklós emlékét Őrtiloson. *ZAOL*, 2020. június 11. Online: www.zaol.hu/kozelet/helyi-kozelet/melto-modon-apoljak-zrinyi-miklos-emleket-ortiloson-4269600/
- Négyesi Lajos: Zrínyi-Újvár a helyszíni kutatások tükrében. In Varga Szabolcs (szerk.): *„Hír a dicső tettek ragyogása”: Tanulmányok a Zrínyi család és Szigetvár történetéből*. Szigetvár, Szigetvári Várbaráti Kör, 2012. 147–165.
- Négyesi Lajos – Padányi József: Zrínyi-Újvár a hadszíntérkutatás tükrében. In Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Zrínyi-Újvár emlékezete*. Budapest, Argumentum, 2012. 71–94.
- Négyesi Lajos – Padányi József: Zrínyi-Újvár kutatása a terepen. In Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *A Zrínyiek és a honvédelem*. Budapest, Nemzeti Közszerológái Egyetem, 2014. 39–60.

- Padányi József – Négyesi Lajos – Nagy László: A Zrínyi-árok azonosítása. Egy 1662-ben épített műszaki zárelem. In Varga Máté – Szentpéteri József (szerk.): *Két világ határán*. Kaposvár, Rippl-Rónai Megyei Hatókörű Városi Múzeum, 2018. 241–253. Online: <https://doi.org/10.26080/krrmkozl.2018.6.241>
- Pálffy Géza: A Zrínyi-kutatás egyik megoldatlan kérdéséről. Zrínyi Miklós hadimustrája a Vas megyei Vat mellett 1663. szeptember 17-én. *Történelmi Szemle*, 49. (2007), 2. 263–288.
- Révész Béla: Történelmi emlékhely lesz Zrínyi-Újvár. *Honvedelem.hu*, 2021. május 5. Online: <https://honvedelem.hu/hirek/tortenelmi-emlekhely-lesz-zrinyi-ujvar.html>
- Romváry Ferenc: A szigetvári sellő. *Örökség. A Baranya Megyei Múzeumok Kiadványa*, 1989. ősz –1990. tavasz. 68–71.
- Sík Sándor: *Zrínyi Miklós*. Budapest, Franklin-Társulat, 1940.
- Tüskés Anna: Költő és hadvezér bronzban és kőben. Zrínyi Miklós alakja a XX. századi szobrászatban. *Élet és Tudomány*, 70. (2015), 3. 70–73.
- Tüskés Anna: Zrínyi Miklós alakja a 20. századi magyarországi festészetben és szobrászatban. In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 153–170.
- Udvarhelyi Nándor: A Zrínyi család muraközi emlékhelyei. *Honismeret*, 43. (2015), 5. 38–41.
- Zágoréc-Csuka Judit: *A Zrínyiek nyomában*. Pilisvörösvár, Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, 2003.
- Zrínyi Miklós: Fantasia poetica. In Zrínyi Miklós: *Adriai tengernek Syrenaia*. Bécs, Kosmerovi Máté, 1651a.
- Zrínyi Miklós: Obsidio Szigetiana. In Zrínyi Miklós: *Adriai tengernek Syrenaia*. Bécs, Kosmerovi Máté, 1651b.
- Zrínyi Miklós összes költeménye*. Online: <https://mek.oszk.hu/01100/01137/01137.htm>